

METODOLOGIJA NAUKE O MEĐUNARODNIM POLITIČKIM ODNOSIMA U JUGOSLAVENSKOJ TEORIJI

Proces metodološkog određenja nauke o međunarodnim političkim odnosima tekao je u jugoslavenskoj politološkoj teoriji dugotrajno usporedno s rješavanjem fundamentalnih pitanja oko znanstvenog konstituiranja te discipline, posebno uz određivanje njenog predmeta istraživanja.

S obzirom na činjenicu da se nauka o međunarodnim političkim odnosima, kao posebna politološka grana, pojavila daleko ranije na Zapadu (u SAD, Engleskoj i Francuskoj), nego kod nas, jugoslavenski su se teoretičari neminovno morali odrediti ne samo prema njenom profilu, stvorenom u zapadnim zemljama i rezultatima istraživanja, već i naspram metodologije koja je prilikom analize međunarodnih fenomena, u to vrijeme, primjenjivana.

Nova je nauka u Sjedinjenim Američkim Državama i Evropi, prvobitno, izrasla iz praktičnih potreba stvaranja niza studioznih radova, koji su trebali odgovoriti na pitanja vezana uz novu ulogu i način djelovanja pojedinih zapadnih država u izmijenjenoj svjetskoj konstelaciji odnosa u pojedinim etapama ovog stoljeća, i objasniti niz međunarodnih pojava poput: oktobarske revolucije i njenih reperkusija na međunarodna kretanja, prvog i drugog svjetskog rata i globalnih odnosa snaga toga razdoblja, poratnog bipolarnog hladnoratovskog modela svjetskog društva i njegovog funkcioniranja, utjecaja iz vanblokovskih zemalja na određene nove pravce odnosa u međunarodnoj zajednici, trke u naoružavanju i razoružanju, sve većeg institucionalizacije svjetskih kontakata i pojačane uloge međunarodnih organizacija, povećanja broja subjekata na svjetskoj sceni, političkih i drugih problema posebnih regionalnih dijelova svijeta, niza ostalih pojava suvremenog društva koje su zahtijevale ozbiljan teoretski tretman i njihovu punu eksplikaciju.

U nastojanjima koja su u početku išla, uglavnom, zatim da se objasne samo pojedini elementi širih procesa i zbivanja u međunarodnoj zajednici, zapadni su autori došli do niza dragocjenih podataka i obilja činjeničnog materijala o pojedinim aspektima međunarodnih odnosa, istovremeno međutim, ograničavajući nauku o međunarodnim političkim odnosima, u prvoj etapi njenog razvoja, na djelomična pozitivistička istraživanja i usko prakticističko prilaženje obradi dane problematike lišeno opće metode i šire znanstvene interpretacije.

U dosta naglašenoj kritici takvih tokova nauke o međunarodnim odnosima na Zapadu jugoslavenski su teoretičari pokazali nedostatke takvog metodološkog pristupa. Velibor Gavranov konstatira, na primjer, da je takva metoda orijentirala nauku o međunarodnim političkim odnosima na parcijalna proučavanja pojedinih pojava u međunarodnoj zajednici¹, a Đura Ninčić² smatra da se radi o ograničavanju te znanstvene discipline na uži metodološki prilaz, no što to sama materija dopušta.³

Kasniji razvoj niza teoretskih pristupa, pravaca i škola u nauci o međunarodnim političkim odnosima na Zapadu⁴, koji uglavnom iz — pravnog, sociološkog, psihološkog, filozofskog, historijskog, geopolitičkog aspekta i težišta promatranja — nastoje objasniti svu šarolikost i dinamičnost međunarodnih zbivanja, otvara ujedno i put primjeni široke lepeze različitih metoda iz drugih znanstvenih područja koja graniče s naukom o međunarodnim političkim odnosima. To međutim nauku o međunarodnim političkim odnosima ostavlja i nadalje bez vlastite posebne metodologije, koja bi u cjelini mogla odgovoriti zahtjevima za kompleksnom analizom svjetskih pojava događaja i tendencija, i koja bi mogla utvrditi zakonitosti u oblasti o kojoj je riječ.

Da bi udovoljili potrebi određenja metode nauke o međunarodnim političkim odnosima jugoslavenski su, pak, autori nastojali najprije odgovoriti na niz osnovnih pitanja o karakteru same discipline. Razmišljanja su se pri tom najčešće kretala oko pitanja, da li je nauka o međunarodnim političkim odnosima teoretskog ili deskriptivnog karaktera, da li je to sintetička ili empirička nauka kao što nastoji utvrditi Radoslav Stojanović u svojoj studiji⁵, odnosno radi li se o eklektičkoj disciplini, koja bi trebala sabrati rezultate srodnih nauka, ili je riječ o nauci vlastitog polja istraživanja.

Na te početne dileme, koje u ovom trenutku razvoja jugoslavenske nauke o međunarodnim političkim odnosima, izgledaju gotovo bespredmetne, odgovara Đura Ninčić⁶ u jednoj od najranijih i svakako najserioznijih studija metodološke problematike ove nauke ukazujući na neophodnost njenog razgraničavanja od susjednih znanstvenih oblasti, koje se međutim u odnosu prema nauci o međunarodnim političkim odnosima mogu pojaviti kao pomoćne nauke.

Pri određivanju predmeta nauke o međunarodnim političkim odnosima Milan Šahović, na primjer, smatra da je nauka o međunarodnim političkim odnosima jedinstvena sintetička naučna disciplina⁷, da bi međutim Radovan

¹ Velibor Gavranov: Neka opšta pitanja nauke o međunarodnim odnosima i stavovi jugoslavenske teorije, Beograd, Visoka škola političkih nauka, 1965. str. 3

² Đura Ninčić: Metodologija proučavanja međunarodnih odnosa, Arhiv za pravne i društvene nauke, broj 3—4, 1960. str. 239

³ U svom radu O metodima izučavanja problema na sektoru političkih nauka (Beograd, Visoka škola političkih nauka, 1961) Jovan Đorđević također ukazuje na postojeću opasnost u političkim naukama na Zapadu, da se znanstvena nastojanja iscrpe oko prezentiranja rezultata niza empiričkih istraživanja, bez cjelovitog prilaženja analizi određenih pojava i njihove teoretske eksplikacije.

⁴ U Pregledu nauke o međunarodnim odnosima na Zapadu (Beograd, Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1965.) spominje se: historijski, pravni, sociološki, psihološki i geopolitički metodološki prilaz, te škole idealista i realista, liberala i konzervativaca, institucionalistička škola, bihevioristička škola i racionalisti i iracionalisti. Radovan Vukadinović u svojoj knjizi Međunarodni politički odnosi (Narodno sveučilište grada, Centar za aktualni politički studij, Zagreb, 1974.) navodi: povijesni pristup, sistematski pristup, normativne pristupe, politološke pristupe i eklektički pristup međunarodnim odnosima u zapadnoj teoriji. (Str. 25—53)

⁵ Radoslav Stojanović: Rasprava o predmetu, prirodi i metodi nauke o međunarodnim odnosima, Politička misao, br. 3/1968.

⁶ Đura Ninčić: Metodologija proučavanja međunarodnih odnosa, Arhiv za pravne i društvene nauke, broj 3—4/1960.

⁷ Milan Šahović: Međunarodni odnosi, Beograd, Visoka škola političkih nauka, 1963.

Vukadinović u svojoj knjizi zaključio kako se ne radi o sintetizirajućoj nauci, jer ona tada ne bi imala vlastitog istraživačkog područja, već o općoj društvenoj znanosti sasvim određenog predmeta pa prema tome i metodologije.⁸

Možda je najodređeniji u tom pogledu Velibor Gavranov koji tvrdi da metode ostalih naučnih disciplina mogu biti tretirane samo kao metodološki postupci u nauci o međunarodnim političkim odnosima:

»U sklopu shvatanja nauke o međunarodnim odnosima kao opšte i posebne nauke primena drugih društvenih nauka, u meri u kojoj je neophodno proučiti i taj vid međunarodnih odnosa, svakako je neophodna, ali oni za nauku o međunarodnim odnosima imaju karakter pomoćnih metodoloških postupaka. Među njima najčešće se ističu sociološki, istorijski, pravni, etičko-filozofski, psihološki i geopolitički metodi, čija je primena neophodna u proučavanju međunarodnih odnosa.«⁹

Već iz navedenoga evidentno je da se značajno vremensko razdoblje nauka o međunarodnim političkim odnosima u nas nalazila pod snažnim uplivom niza ostalih, ranije konstituiranih nauka, i da je to u velikoj mjeri otežavalo utvrđivanje njene metodologije.

Činjenica je međutim da je nauka o međunarodnim političkim odnosima gotovo jednako toliko empirijska, oslonjena na istraživanje dinamike konkretnih međunarodnih događaja, koliko je i teoretska s potrebom određivanja izrazito teoretskih pojmova i njihovih uzajamnih odnosa. Kako je predmet nauke o međunarodnim političkim odnosima utvrđen, jasno je da se ne može govoriti ni o njenom eklektičkom karakteru i njemu adekvatnoj metodi sinteze rezultata drugih nauka, koju je također značajan dio naših autora zastupao kao osnovnu metodu ove nauke.¹⁰

Stoga i ranije vrlo prisutna teza kod jugoslavenskih politologa o multidisciplinarnoj ili kombiniranoj metodi¹⁰, čije se prednosti pred ostalim pojedinačnim metodama često naglašavaju, može biti uzeta u razmatranje tek ukoliko se najprije utvrdi jedinstveni naučni pogled na svijet i jedinstvena metoda primjenjiva na Nauku o međunarodnim političkim odnosima, koja može odgovarati specifičnostima njenog predmeta.

U daljem naporu da se precizira posebna metoda nauke o međunarodnim političkim odnosima mnogi jugoslavenski autori polaze od tvrdnje da se zapravo radi o metodi društvenih nauka uopće, koja treba biti prilagođena posebnostima same materije ove nauke, a koja je u ovom slučaju, višedimenzionalna, izrazito složena i izložena brzim i čestim promjenama.

⁸ Na strani 61. knjige Međunarodni politički odnosi Radovan Vukadinović određuje predmet nauke o međunarodnim političkim odnosima: »Takav bi stav značio da se međunarodna zajednica kao sredina u kojoj se zbivaju svi međunarodni procesi uzima kao osnovni i najširi okvir proučavanja, međutim, predmet znanosti o međunarodnim odnosima bili bi međunarodni odnosi; odnosi između različitih drugih subjekata međunarodnih odnosa; istraživanje faktora koji utječu na ponašanje međusobnih subjekata i traženje osnovnih zakonitosti u njihovom djelovanju i ponašanju u međunarodnom političkom sistemu.«

⁹ Velibor Gavranov — Momir Stojković: Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije, Beograd, Savremena administracija, 1972., str. 12

¹⁰ Vladimir Ibler u hrestomatiji Međunarodni odnosi (Zagreb, Naprijed, 1971. str. 39) navodi: »Zato se čini da je uspješna metoda za sada kombinacija različitih metoda, uzoraka i postupaka, a ne slijepo slijedenje jedne jedine i navodno jedine ispravne metode«.

U pregledu nauke o međunarodnim odnosima na Zapadu, (Beograd, Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1965.), na str. 53. ukazuje se na značaj međudisciplinske metode na Zapadu koji je: »... podrazumevao ( ) praćenje naučnih dostignuća iz specijalizovanih grana društvenih nauka koje tretiraju i međunarodne odnose, tako da je predstavljao u izvesnom smislu prelaznu fazu ka kasnijem angažovanju zapadnih stručnjaka na stvaranju posebnih metoda koje danas postoje i sve više se praktikuju u nauci o međunarodnim odnosima zapadnih zemalja, posebno SAD«.

Kako se međutim došlo do spoznaje da primjena te metode treba dovesti do ustanovljavanja »... opšte zakonitosti međunarodnog razvitka, svih onih procesa koji uslovljavaju taj razvitak i svih onih raznovrsnih činilaca koji ga svojim uzajamnim dejstvom i spletom svoje složene i dinamične međuzavisnosti određuju«,¹¹ to i deskriptivno-historijska metoda, dugo vremena naglašeno prisutna u našoj politologiji i »posuđena« iz diplomatske historije i pravnih disciplina¹², nije mogla odgovoriti postavljenim metodološkim zahtjevima nauke o međunarodnim političkim odnosima. Zadržavajući se na opširnom opisivanju vremenskog slijeda činjenica pri prezentiranju tokova određenih međunarodnih zbivanja i procesa, ova metoda nije mogla utvrditi vezu između njihovih uzroka i posljedica, ni određene zakonitosti u njihovoj pojavnosti. Ma koliko historijska iskustva mogu biti dragocjena u izučavanju međunarodne tematike i pri procjenjivanju šansi za buduća ponašanja pojedinih subjekata međunarodnih odnosa u međunarodnoj sredini, činjenica je da se ona ne mogu prihvatiti bezrezervno i sa značajnim stupnjem izvjesnosti u pogledu utvrđivanja zakona u međunarodnim odnosima.

U svojoj raspravi *Nauka o međunarodnim odnosima* kao posebna naučna disciplina Božidar Jovanović¹³ smatra da metoda proučavanja međunarodnih odnosa nužno sadrži obilježja jedne opće metode društvenih nauka, ali i osebnosti koje zahtijeva naučno istraživanje ovog područja.

Radomir Lukić isto tako explicite iznosi niz zaključaka koji su u pogledu metodologije gotovo u potpunosti primjereni i u slučaju nauke o međunarodnim političkim odnosima određujući ujedno metodu historijskog i dijalektičkog materijalizma kao najadekvatniju toj politološkoj disciplini: »Pitanje metoda istorije političkih i pravnih teorija je, s jedne strane relativno prsto i lako, a s druge, veoma složeno, složenije možda no i u jednoj drugoj nauci. Ono je prosto stoga što osnovni metod te nauke, kao i svake druge, ne mora da se traži, jer on nije specifičan — to je opšti dijalektičko-materijalistički metod, odnosno istorijsko-materijalistički metod. Prema tome, određen je osnovni pravac u metodu. Ali je pitanje metoda neobično teško zbog toga što ni u ovoj nauci, i specijalno u ovoj nauci, nije pitanje primene tog metoda razrađeno i, naročito, metod nije u praksi mnogo primenjivan, a pored toga, baš u ovoj nauci postoje specifične teškoće u primeni ovog metoda koje ne postoje ni u kojoj drugoj nauci«.¹⁴

Teškoće o kojima piše Lukić u Metodologiji političkih i pravnih teorija još su izrazitije u nauci o međunarodnim političkim odnosima.

¹¹ Đura Ninčić: Metodologija proučavanja međunarodnih odnosa, Arhiv za pravne i društvene nauke, br. 3—4/1960, str. 255.

¹² U studiji *Rasprava o predmetu, prirodi i metodu nauke o međunarodnim odnosima* (Politička misao, br. 3/1965.), Radoslav Stojanović je istakao da su problemi međunarodnih odnosa u našoj zemlji oduvijek privlačili »pažnju nauke«, te, da su se već u XIX stoljeću pojavila djela iz područja međunarodnih odnosa, koja su vrsnom analizom različitih činilaca koji su utjecali na određivanje vanjske politike Srbije prerastala historijsko-deskriptivnu metodu u njihovom prikazivanju. Među njima posebno se ističu studija Jovana Ristića »Spoljašni odnosi Srbije novijega vremena« (1887), te »Srbija na Istoku« Svetozara Markovića i »Srbija i Albanija« Dimitrija Tucovića.

Isto tako Aleksandar Magarašević u članku »Metodološka pitanja nauke i nastave međunarodnog javnog prava« i međunarodnih odnosa (Jugoslavenska revija za međunarodno pravo br. 1/1963) na str. 23 podvlači nužnost upotrebe historijskog metoda kao neophodnog u društvenim naukama, pa i u međunarodnim odnosima, koji se moraju proučavati i sa historijskog stanovišta.

¹³ Božidar Jovanović: Nauka o međunarodnim odnosima kao posebna naučna disciplina, Jugoslavenska revija za međunarodna prava, br. 3/1963, str. 326.

¹⁴ Radomir D. Lukić: *Istorija političkih nauka i pravnih doktrina I*, Beograd, Naučna knjiga, 1956, str. 31

Poput Radomira Lukića, najveći se dio jugoslavenskih teoretičara, pri kraju svojih studija, priklanja zaključku da jedino metoda historijskog i dijalektičkog materijalizma, neki pišu i o marksističkoj metodi ili marksističkom pristupu proučavanja međunarodnih odnosa, može odgovoriti najvećem broju zadataka koje nauka o međunarodnim političkim odnosima u teoretsko-metodološkom smislu postavlja.

Još 1961. godine Jovan Đorđević se kritički osvrnuo na radove zapadnih politologa, ističući njihovu djelomičnost, gomilanje podataka bez njihove potpune obrade, a što je proizlazilo, po njemu, iz nedostatka poznavanja marksizma koji on ocjenjuje jednom »... od najvećih tekovina metodologije u društvenim naukama«.¹⁵

Potrebno je naglasiti da je metoda historijskog i dijalektičkog materijalizma za izučavanje međunarodnih odnosa osobito relevantna jer omogućava njihovo praćenje, objašnjavanje i predviđanje u svoj njihovoj kompleksnosti i dinamici, bez favoriziranja samo pojedinih njihovih aspekata.

O sasvim konkretnoj primjeni spomenute metode pisao je Đura Ninčić u svom radu Metodologija proučavanja međunarodnih odnosa¹⁶: »Znači, treba, s jedne strane utvrditi dijalektički proces razvoja međunarodnih odnosa historijsko-sociološkom metodom, a ujedno ne samo otkriti sve one faktore koji djeluju na taj razvitak (subjektivne i objektivne), ekonomske, društvene i političke, nego utvrditi i njihov međusobni odnos, promene u njihovoj specifičnoj težini, meru i načinu na koji deluju jedni na druge i na međunarodni razvitak u celini«.

Ukoliko metodu historijskog i dijalektičkog materijalizma, shvatimo daleko, kao generalnu i osnovnu metodu nauke o međunarodnim političkim odnosima, potrebno je ujedno naglasiti da jedino ona podrazumijeva analizu međunarodno-političke fenomenologije tek u širem sklopu općih društveno-ekonomskih kretanja na svjetskom nivou, na datom stupnju razvoja proizvodnih snaga i odnosa, istovremeno zahvaćajući i njihovu klasnu suštinu i klasnu uvjetovanost. A taj se napor za cjelovitim interpretiranjem međunarodnih zbivanja i objašnjavanja njihove klasne determiniranosti opaža već u prvim radovima klasika marksizma iz tog područja¹⁷.

I bez posebno detaljne argumentacije očigledno je da metoda historijskog i dijalektičkog materijalizma omogućava, kako istraživanje klasne suštine globalne strukture suvremenog međunarodnog društva; ocjenu postojećih razlika između osnovnih svjetskih društveno-političkih sistema i analizu ekonomske baze na kojoj počivaju vanjsko-politički programi, ciljevi i interesi pojedinih država na međunarodnom planu, tako i utvrđivanje stvarne osnovne podjele država na super sile, srednje sile i male države, odnosno osnovu dubokih diskrepanci koje postoje između visoko razvijenih i nerazvijenih zemalja u svijetu i čitavog niza drugih međunarodnih fenomena.

¹⁵ Jovan Đorđević: O metodima izučavanja problema na sektoru političkih nauka, Beograd, Visoka škola političkih nauka, 1961. str. 3.

¹⁶ Đura Ninčić: Metodologija proučavanja međunarodnih odnosa, Arhiv za pravne i društvene nauke, br. 3—4/1960, str. 255.

¹⁷ Radovan Vukadinović: u knjizi »Međunarodni politički odnosi« (Zagreb, Narodno sveučilište grada Zagreba, Centar za aktualni politički studij, 1974) spominje kao posebno ilustrativna marksistička djela »Komunistički manifest«, Marxove članke tadašnjim međunarodnim problemima u »New York Tribune«, Engelsov Anti-Düring i Lenjinov »Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma« za primjenu i razradu navedene metode u analizi konkretnih međunarodnih pojava.

Kako metoda historijskog i dijalektičkog materijalizma obuhvaća i objašnjava međunarodne procese, događaje i tendencije i njihove zakonitosti u najširoj isprepletenosti i determiniranosti tih pojava, to se kao osnovna metoda može nadopuniti nizom pomoćnih metoda i posebnih tehnika koje se primjenjuju i u ostalim društvenim i prirodnim naukama.

Stoga se i na ovom području mogu primijeniti vrlo različite metode, metodološki postupci i tehnike, kao što su: metode kvantitativne analize, metoda ankete, studije slučajeva, studija donošenja političkih odluka, regionalna istraživanja i sl., iz čega proizlazi da se ova tradicionalna i opća metoda društvenih nauka kod analize predmeta nauke o međunarodnim političkim odnosima može kombinirati sa čitavim nizom novih teoretskih modela i pristupa, (poput bihejverijalne analize, teorije igre, systemske teorije itd.).

Ukoliko bi se na kraju nastojao dati osnovni kostur samog istraživačkog ciklusa nauke o međunarodnim političkim odnosima, on bi svakako obuhvaćao nekoliko osnovnih etapa:

— u prvoj fazi istraživanja neophodno je obaviti što šire prikupljanje činjeničnog materijala, izvršiti njegovu sistematizaciju i ići na što širu deskripciju problema koji je predmet istraživanja. Pri tom je neophodno ukazati na što je moguće veći broj faktora koji na date fenomene utječu, na mjesto i vrijeme odvijanja određenih događaja, aktere koji su se pojavili kao nosioci određenih međunarodnih političkih i drugih aktivnosti i sl. Ta faza ujedno pretpostavlja i stanovitu selekciju podataka, kako bi se potom moglo preći na viši stupanj analize;

— u drugoj je fazi istraživanja neophodno objasniti predmet proučavanja i ukazati na zakonitosti koje se mogu ustanoviti u određenim međunarodnim tokovima kako bi se njihovim utvrđivanjem moglo doći do

— treće faze u kojoj treba da se izvrše i određena predviđanja daljnjih tokova međunarodnih pojava o kojima je riječ, a pri čemu je svakako neophodno da prve dvije faze što solidnije udovolje svojim zadacima. Dobro poznavanje materije, visoki stupanj informiranosti i poznavanje stanovitih zakonitosti u međunarodnim kretanjima omogućava stručnjaku međunarodnih odnosa i donošenje zaključaka o budućem evoluiranju pojedinih međunarodnih pojava. Činjenica je da su u okviru nauke o međunarodnim političkim odnosima predviđanja vrlo teška s obzirom na brzinu odvijanja događaja i njihovu isprepletenost sa nizom različitih faktora koji na njih mogu utjecati. Stoga su, prije svega, moguće globalne ocjene i predviđanja u širim razmjerima.

— Završna etapa istraživačkog procesa u nauci o međunarodnim odnosima treba omogućiti i stanovito predlaganje različitih praktičnih političkih rješenja u pojedinim situacijama, čime se zadovoljava i utilitarna svrha čitavog istraživačkog napora.

BOŽICA BLAGOVIĆ

METHODOLOGY OF THE SCIENCE OF INTERNATIONAL
POLITICAL RELATIONS IN YUGOSLAV THEORY

SUMMARY

Parallel to the study of the fundamental issues underlying the establishment of the science of international relations, political scientists in Yugoslavia have been concerned also with its methodological facets.

A number of Yugoslav theorists have critically appraised the methodology employed by Western authors in the study of international phenomena, pointing to their positivistic, practicistic, partial and one-sided approach. Efforts were made, at the same time, to work out a method that would permit an integral interpretation of phenomena investigated in that scientific field.

It was found that the science of international political relations was, almost to an equal extent, an empirical discipline, relying on the examination of the dynamism of specific international developments, as well as a theoretical science, requiring the study of distinctly theoretical concepts and the identification of the laws prevailing in this field. The conclusion made by Yugoslav authors was that the method of historical and dialectic materialism is the only one capable of meeting the demands made by this scientific discipline.

Being a general and fundamental method, historical and dialectic materialism involves the complex analysis of international phenomena for the purpose of identifying relevant laws, viewed within the context of overall social and economic trends at a given level of the development of productive forces and production relations, illuminating, at the same time, their class character and origin.

In the specific investigations of the dynamism of international relations, this general method can be combined with a series of various auxiliary methods, procedures and techniques, used by other social and natural sciences. It is, however, necessary in this to remain within the terms of reference of the method of dialectic and historical materialism and its fundamental concepts.

Prevela Vesna Grbin

LITERATURA

- 1) M. Sahović: »Međunarodni odnosi«, Beograd, Visoka škola političkih nauka, 1963.
- 2) L. Mates: »Neki problemi nauke o međunarodnim odnosima«, međunarodni problemi«, br. 1/1963.
- 3) B. Jovanović: »Osnovi nauke o međunarodnim odnosima«, Beograd 1962.
- 4) B. Jovanović: »Nauka o međunarodnim odnosima kao posebna naučna disciplina«, Jugoslavenska revija za međunarodno pravo, br. 3/63.
- 5) A. Magarašević: »Metodološka pitanja nauke i nastave međunarodnog javnog prava i međunarodnih odnosa«, Jugoslavenska revija za međunarodno pravo, br. 1/1963.
- 6) A. Magarašević. »Osnovi međunarodnog javnog prava«, Novi Sad, 1961.
- 7) Srpska akademija nauka, Beograd, 1964, Simpozij o odnosima između država
- 8) J. Đorđević: »Osnovna pitanja političkih nauka«, Beograd 1961.
- 9) Đ. Ninčić: »Metodologija proučavanja međunarodnih odnosa«, Arhiv za pravne i društvene nauke, br. 3—4/60.
- 10) Đ. Ninčić: »Metodologija proučavanja međunarodnih odnosa«, (I) u hrestomatiji V. Ibler Međunarodni odnosi, Zagreb, Naprijed, 1971
- 11) J. Đorđević: »O metodima izučavanja problema na sektoru političkih nauka, Beograd, Visoka škola političkih nauka, 1961.
- 12) B. M. Janković: »Međunarodni odnosi u razvoju političke misli«, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, X/1962.
- 13) R. Lukić: »Istorija političkih i pravnih doktrina«, Beograd, 1956.
- 14) R. Stojanović: »Rasprave o predmetu, prirodi i metodi nauke o međunarodnim odnosima«, Politička misao br. 3/1968.
- 15) V. Gavranov: »Neka opšta pitanja nauke o međunarodnim odnosima i stavovi jugoslovenske teorije«, Beograd, Visoka škola političkih nauka, 1965.
- 16) M. Marković: »Uvod u proučavanje međunarodnih odnosa«, Beograd 1970.
- 17) Pregled nauke o međunarodnim odnosima na Zapadu, Beograd, Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1963.
- 18) V. Gavranov. M. Stojković: »Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije«, Beograd, Savremena administracija, 1972.
- 19) V. Ibler: »Uvodna studija u hrestomatiji Međunarodni odnosi Zagreb, Naprijed, 1971.
- 20) R. Vukadinović: »Međunarodni politički odnosi«, Zagreb, Narodno sveučilište grada Zagreba, Centar za aktualni politički studij, 1974.